

Lunds Universitet
Socialhögskolan
SOL 064
Höstterminen 2002

PÅ SPANING EFTER BARNET I FAMILJERÅDSLAGET

Författare: Eva Nordqvist
Flemming Reiderstad

Handledare: Gunvor Andersson

Abstract

The purpose of this essay was to investigate if, and in that case, how the participation of the child appears and emphasizes in a Family Group Conference. The main questions were: How does the child experience the participation in a Family Group Conference? Does the child have opportunity to influence in its own situation? How does the informal social network and the formal social network (coordinator and social worker) experience that the child participates in the Family Group Conference? In what way is the child involved and visible in the Family Group Conference? How does the coordinator work to make the child involved in the Family Group Conference?

To pursue this study we have used a qualitative method. Literature was searched and eleven persons were interviewed. The interviewed persons were both professionals and a family, who had participated in a Family Group Conference. The result show that interviewed persons were mainly positive about the Family Group Conference but they also saw problems with the model. It can be difficult to get the child actively involved and tell its own opinion in a Family Group Conference.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sida
Förord	1
1. Inledning	2
Problemformulering	2
Syfte och centrala frågeställningar	3
Disposition	3
2. Familjerådslag	4
Familjerådslagets ursprung	4
Familjerådslag i Sverige	5
Förberedelse av familjerådslaget	5
Familjerådslaget	6
Samordnaren	7
3. Teoretiska begrepp	8
Empowerment	8
Barns delaktighet	10
Sociala nätverk	11
4. Tidigare forskning	11
5. Tillvägagångssätt	14
Val av metod	14
Urval	16
Resultatens tillförlitlighet	16
Analys av intervjuer	17
Etiska överväganden	17
6. Presentation av insamlat material	18
Presentation av intervjupersonerna	18
Anledning till familjerådslaget	18
Intervju med socialsekreteraren	20
Intervju med samordnaren	21
<i>Samordnarens roll inför familjerådslaget</i>	21
<i>Att göra barnet delaktigt</i>	22
<i>Att lyssna påbarnet</i>	22

<i>Barnets ombud</i>	23
<i>Hur barnets åsikter framkommer och tydliggörs</i>	24
<i>Tankar kring att barn är med på familjerådslag</i>	24
Intervju med barnet	24
<i>Barnets upplevelser inför familjerådslaget</i>	24
<i>Barnets upplevelser av familjerådslaget</i>	25
<i>Barnets tankar efter familjerådslaget</i>	26
Intervju med det informella nätverket	26
<i>Om vem som föreslog familjerådslag</i>	26
<i>Förväntningar inför familjerådslaget</i>	27
<i>Under familjerådslaget</i>	28
<i>Tankar och funderingar efter familjerådslaget</i>	30
<i>Hur upplevde det informella nätverket barnets delaktighet</i>	30
<i>Tankar kring barnets medverkan i familjerådslag</i>	31
Intervju med Ewa Näslund	31
7. Analys	33
Samordnaren om att göra barnet delaktig	34
Barnets upplevelser	35
Det informella nätverket om barnets delaktighet	35
Ska barn vara med på familjerådslag?	37
8. Slutdiskussion	37
Källförteckning	40
Bilagor	
Bilaga 1: Frågor till barnet	42
Bilaga 2: Frågor till det informella nätverket	43
Bilaga 3: Frågor till samordnare och socialsekreterare	44

Förord

Inledningsvis vill vi tacka alla Er som gjort denna uppsats möjlig. Ni som tog Er tid och delade med Er av Era erfarenheter och upplevelser.

Tack till Nicole och hennes nätverk för att Ni ”bjöd in oss” att ta del av Era tankar och upplevelser från Ert familjerådslag. Utan Era erfarenheter hade denna uppsats slutat som en projektplan.

Tack till Ewa Näslund, utbildare i familjerådslagsmodellen och vår gatekeeper, som genom sina kunskaper, litteraturtips och allmän support varit till stor hjälp på vägen.

Tack till samordnaren och socialsekreteraren för att Ni delade med Er av Era erfarenheter.

Slutligen vill vi tacka vår handledare, Gunvor Andersson, som under vårt uppsatsskrivande framför allt försökt att få oss att inte göra det ”enkla” för svårt.

1 Inledning

Problemformulering

Allt sedan slutet av 1800-talet har uppbyggnaden av den svenska välfärden pågått i form av olika sociala reformer. Barnomsorg, social omsorg och äldreomsorg är exempel på sociala arrangemang som har tagit över en stor del av familjens traditionella ansvar efterhand som industrisamhället utvecklats och behoven förändrats. Detta har gjort att strukturen inom familj och släkt har bildat nya mönster och sättet att förlita sig på och ta hjälp av varandra när problem uppstått har med tiden utarmats.

Gemensamt har alltmer förlitat sig på den svenska statens omsorg och skyddsnät. Sverige har genom uppbyggnaden av sin välfärd kommit att bli ett föregångsland, som många andra länder har sneglat på för att finna former för sin egen välfärdsutformning. Under 1990-talet skedde förändringar i den svenska ekonomin och landet drabbades av ekonomisk kris. Som en följd av detta tvingades den offentliga sektorn till nerdragningar, det var inte längre lika självklart och säkert att få hjälp från den omsorg som de som växt upp under andra hälften av 1900-talet fostrats in i och kommit att ta för given.

Även Nya Zeeland har varit föregångsland i uppbyggnaden av sin välfärd men inte heller de utan bekymmer. Den välfärd som byggts ut har i huvudsak skett i de vita befolkningens anda och präglats av dess värderingar medan problemen med kriminalitet bland urinvånarnas, maoriernas, barn ökat alltmer. För att komma till rätta med problematiken har man låtit stifta en ny lag, utifrån vilken arbetsmodellen Family Group Conference bildats. Denna grundar sig på maoriernas egen tradition att lösa problem, nämligen att ta hjälp av släkten, en tradition, som till skillnad från den svenska, är väl rotad och lever vidare. Family Group Conference som arbetsmetod har uppmärksammats av flera andra länder, däribland Sverige, och stämmer väl överens med både barnkonventionen och vår lagstiftning.

Att samla familjen och dess nätverk när ett barn av någon anledning far illa är inte heller någon ny företeelse i Sverige, snarare tvärtom. Men efterhand som samhället och dess expertis tagit över ansvaret för social omsorg har familjens funktion och strategier förändrats. Om behov av hjälp uppstått, har såväl den enskilde som personal vid institutioner ofta vänt sig till socialtjänsten, Barn och ungdomspsykiatri etc. för att få hjälp. Under senare år har det skett vissa förändringar inom området och diskussionen kring individens egen förmåga och

möjlighet att påverka sin situation i kontakten med myndigheter har fått en alltmer framträdande roll.

Införandet av familjerådslag, som metoden kallas här i Sverige, kan vara ett tecken på en maktförskjutning från expertis och myndighet till civilperson. Att i första hand ge familjen möjlighet att finna lösningar utifrån sina traditioner och förutsättningar, inte minst genom att se barnet som en viktig deltagare vid familjerådslaget och som ett subjekt som aktivt är med och formar sin vardag. Arbetsmodellen är utformad med avsikt att lyfta fram och rikta fokus på barnet som en individuell person och inte enbart en del av familjen och nätverket. En inte helt oproblematisksyn på barnet som dels ska tillskrivas möjlighet att vara med och forma sin situation samtidigt som hon/han ur många perspektiv är beroende av de vuxna. Utifrån detta har vi ställt oss frågan om hur barns delaktighet kommer till uttryck i familjerådslag, i första hand ur barnets och nätverkets synvinkel, men även till viss del utifrån samordnarens och socialsekreterarens.

Syfte och centrala frågeställningar

Det övergripande syftet med uppsatsen är att undersöka om, och i så fall hur, barnets delaktighet framträder och tydliggörs i ett familjerådslag.

De centrala frågeställningarna är:

- Hur upplever barnet att delta i familjerådslaget?
- Upplever barnet sig som delaktig och ges barnet möjlighet att påverka sin situation?
- Hur upplever det informella nätverket barnets delaktighet vid familjerådslaget?
- Upplever det formella nätverket (samordnare och socialsekreterare) barnet som delaktig vid familjerådslaget?
- På vilket sätt är barnet delaktig och synlig vid familjerådslaget?
- Hur arbetar samordnaren för att göra barnet delaktigt i familjerådslaget?

Disposition

Uppsatsen inleds med en presentation av familjerådslagsmodellens ursprung, om implementeringen i Sverige samt en beskrivning av hur modellen är tänkt att fungera i praktiken. Avsnittet avslutas med en beskrivning av en samordnarens roll. Det därpå följande avsnittet behandlar tillämpbara teoretiska begrepp. I avsnitt 4 tar vi upp tidigare forskning

kring familjerådslag, både nationell och internationell. Det metodiska tillvägagångssättet har förlagts till avsnitt 5. I avsnitt 6 presenteras undersökningens resultat. Därefter följer en analys av resultatet. Uppsatsen avslutas med en slutdiskussion.

2 Familjerådslag

Familjerådslagets ursprung

Det svenska familjerådslaget som arbetsmodell har sitt ursprung i Nya Zeeland. Upprinnelsen till arbetsmetodens uppkomst i Nya Zeeland var en statlig utredning som genomfördes med anledning av att urbefolkningen, maoriernas, barn var överrepresenterade bland barn i samhällsvård, trots att maorierna numera är en minoritet i det Nya Zeeländska samhället. Nya Zeeland anses vara ett föregångsland vad gäller utveckling av välfärd, men då i första hand utifrån den vita befolkningens perspektiv och traditioner (Andersson & Bjerkman, 1999).

För maorierna är det sed att ta hjälp av hela familjens nätverk, som förutom kärnfamiljen ofta består av såväl klanen som stammen, om problem uppstår kring ett barn. Engelsmännen som koloniserade Nya Zeeland i början av 1800-talet slöt en överenskommelse med maorierna om att man skulle ta hänsyn till deras kultur och samhällssystem vid lagstiftning. Trots denna överenskommelse har maoriernas tradition vid problemlösning fått underordnad betydelse, inte minst vid ingripande från sociala myndigheter. Snarare har sättet att hantera ärenden gått stick i stäv med maoriernas eget sätt att hantera problem, något som myndigheterna kritiserats för (Andresen, 2002).

I slutet av 1900-talet ställdes högre krav från maorierna sida vad gällde deras situation, och efter påtryckningar och protester från dem, stiftades en ny lag (The Children, Young Persons and Their Families Act) som trädde i kraft 1989. Lagen, som har sin grund i maoriernas värderingar gällande släktskapets funktion och ansvar, hade motarbetats av de vita och tog därför tid att driva igenom. Den kritik som tidigare riktats mot myndigheter utgjorde en viktig grund vid utformningen av den nya lagen. Lagen kom att innefatta en arbetsmetod, Family Group Conference, grundad på maoriernas traditionella sätt att involvera hela barnets nätverk för att med stöd av varandra lösa problematiken kring det aktuella barnet (Andersson & Bjerkman, 1999, Andresen 2002).

Om problem uppstår kring ett barn och det kan bli aktuellt att barnet kan komma att omhändertagas av myndigheterna föreskriver lagen att det är *obligatoriskt* att man ska hålla ett familjerådslag innan ärendet prövas i Family Court (motsvarande våra länsrätter). Modellen har sedan kommit att via England implementeras i Sverige (Andresen, 2002).

Familjerådslag i Sverige

Grundtanken vad gäller det svenska familjerådslaget och Family Group Conference är densamma, men skiljer sig dock på vissa punkter. Arbetsmetoden, som i Sverige kallas familjerådslag, startades upp som ett projekt i tio utvalda kommuner eller kommundelar. Beslutet att prova familjerådslag som arbetsmodell fattades av politiker i berörda kommuner. För att kunna erbjuda och genomföra familjerådslag utbildades socialsekreterare i detsamma (Lilja, 1998).

När det inkom en ansökan eller anmälan som gällde ett barn, vilket ledde fram till en utredning enligt § 11:1 eller 11:2 Socialtjänstlagen, hade socialsekreterarna möjlighet att erbjuda berörda parter ett familjerådslag för att finna en lösning på problemet. Det var också socialsekreteraren som gjorde urvalet i vilket ärende hon/han ansåg det lämpligt att erbjuda familjerådslag som alternativ för att nå en lösning på problematiken kring barnet (Lilja, 1996, Adolfsson, 1998). Familjerådslag som en del i utredningsarbetet praktiseras i dag i fler kommuner än de som ingick i det initierande projektet.

Förberedelse av familjerådslaget

Tackar familjen ja till erbjudandet om ett familjerådslag, kontaktas en samordnare. Samordnaren är en person som är fristående från socialtjänsten och har till uppgift att i samråd med familjen informera de som bjudits in att delta i familjerådslaget, samt att lösa praktiska frågor så som lokaler och fika. Vid val av plats rekommenderas alltid att mötet hålls i en neutral lokal. Detta för att alla ska kunna ha fokus på det som avhandlas på mötet och inte fundera över praktiska frågor eller känna obehag över situationen (Lilja, 1998).

Vårdnadshavarna avgör om barnet ska närvara på mötet. Ålder och mognad brukar vara avgörande. Det är dock vanligast är att barnet är med. Sedan är det vårdnadshavarna som med samordnarens hjälp, till exempel med hjälp av nätverkskartor, *tillsammans* med barnet väljer vilka personer som känns viktiga att ha med vid familjerådslaget. Med familjens godkännande har socialsekreteraren möjlighet att dessutom bjuda in informatörer som på något sätt har

något att tillföra vad gäller barnets situationen, det kan handla om till exempel lärare eller skolkurator (Andersson & Bjerkman, 1999).

Samordnaren har även till uppgift att se till att en talesman som för barnets talan utses. Vem det ska vara, får ofta barnet själv utse. Detta är för att barnets önskemål och åsikter ska framträda, oavsett om barnet vågar framför sina åsikter inför gruppen eller ej, eller om barnet inte deltar i mötet (ibid).

Socialsekreteraren färdigställer utredningen och är också den som formulerar de huvudfrågor som ska diskuteras på familjerådslaget. För att kunna genomföra ett familjerådslag måste vårdnadshavarna godkänna att sekretessen i ärendet hävs, dock ska inte mer information än vad som krävs för uppgiften utlämnas (ibid).

Familjerådslaget

Själva processen under ett familjerådslag är uppdelad i tre steg. *Första steget* innebär att berörda familjemedlemmar, inbjudna släktingar och vänner samt socialsekreterare och eventuella övriga informanter samlas, och av samordnaren blir presenterade för varandra. Därefter redogör socialsekreteraren för vad hon kommit fram till i utredningen, även övriga informanter ger sin bild av barnets situation i dagsläget. En ordförande och en sekreterare väljs ut bland deltagarna i familjens privata nätverk. Avslutningsvis har samordnaren en genomgång av de frågor som socialsekreteraren har formulerat (Lilja, 1998).

När *steg två* påbörjas lämnas familjen och det utvidgade nätverket själva för att gemensamt med barnet diskutera frågorna angående situationen och komma fram till lösningar. (Samordnare och socialsekreterare finns tillgängliga hela tiden och kan kallas in för eventuella frågor). Nätverkets förslag på åtgärder skrivs ner av sekreteraren och utgör en handlingsplan kring barnet. I handlingsplanen ska förutom konkreta lösningar även finnas antecknat vem som ansvarar för vad. I vissa lägen kan det finnas en lägsta gräns. Exempel på begränsningar som kan vara aktuella är om hemsituationen är oacceptabel och den unge i dagsläget inte kan bo kvar hemma. Om det finns en lägsta gräns för vad som är acceptabelt i handlingsplanen, ska familjen vara informerad om det innan familjens överläggning påbörjas. Samordnare och socialsekreterare kallas in i *steg tre*, och samordnaren har till uppgift att sammanfatta handlingsplanen och se till att alla i nätverket är överens om det som de kommit fram till. Socialsekreteraren ska godkänna handlingsplanen förutsatt att den håller sig inom

ramen för eventuella begränsningar och att barnet inte utsätts för fara (Andersson & Bjerkman, 1999). Skulle socialtjänsten och nätverket inte vara eniga i vad som skall beslutas har socialtjänsten vetorätt, alltså behandlas ärendet alltid enligt de lagstadgade reglerna (Andersen, 2002).

På två väsentliga punkter skiljer sig dock den svenska modellen från den nya zeeländska modellen. Det första är att socialarbetarna på Nya Zeeland enligt lag *alltid* ska erbjuda familjen ett familjerådslag vid problematik kring ett barn, för det andra, att arbetet som samordnare är ett professionellt yrke. Hon eller han är den som har sista ordet när det gäller vem som ska få delta i familjerådslaget och ansvarar även för att handlingsplanen följs upp (Andersson & Bjerkman, 1999)

Samordnaren

Samordnaren är den länk mellan privatperson och myndighet som ska se till att förberedelser och genomförande av familjerådslag fungerar så bra som möjligt. För att arbeta som samordnare krävs förmåga att lyssna och skapa kontakt med människor, dock är det inte ett krav att ha bakgrund inom människovårdande yrken, även om majoriteten har det. Exempel på personer som anses lämpliga är präster, lärare, vårdpersonal, affärsinnehavare och socialarbetare. Samordnaren ska vara fristående från socialtjänsten. I det fall samordnaren arbetar som socialarbetare får han/hon inte vara anställd i samma kommun som uppdraget i egenskap av samordnare ska utföras. Ej heller ska samordnaren sedan tidigare känna familjen som avser hålla ett familjerådslag (Lilja 1996, Adolfsson 1998). Grundtanken är att alla familjer som ska hålla ett familjerådslag ska möta en samordnare som talar samma språk och har samma bakgrund som familjen (Lilja, 1998). De samordnare som ingick i det projekt som pågick i de tio kommunerna utbildades under två dagar. Den första dagen gavs mer övergripande information medan detaljerna avhandlades under dag två; ytterligare två dagars påbyggnad har hållits (Adolfsson, 1998).

Samordnarens huvuduppgifter är att förbereda och informera inför familjerådslaget samt lotsa familjen och nätverket genom rådslaget. Den första kontakten med familjen förmedlas genom den socialsekreterare som är inkopplad på ärendet. Samordnaren har som första uppgift att kontakta familjen för att avtala tid för träff. Då informerar samordnaren vårdnadshavarna och barnet om detaljer kring familjerådslagens gång, samt diskuterar vilka personer ur familjens nätverk som de önskar skall vara delaktiga vid familjerådslaget. Därefter kontaktar

samordnaren de personer familjen har beslutat att bjuda in och informerar om vad som är tänkt att ske. Vid behov görs även hembesök hos personer ur nätverket för att förbereda dem inför familjerådslaget (ibid).

Samordnaren är inte på något sätt beslutsfattande beträffande åtgärder och ska inte delges mer information om familjens situation än nödvändigt för att genomföra sin uppgift. För att familjen och samordnaren ska kunna utföra ett gott arbete gäller det att samordnaren har förmåga att skapa en förtroendefull relation till familjen, att familjen känner att samordnaren är till för dem. När familjerådslaget är genomfört är samordnarens uppdrag slutfört (Lilja, 1998).

3. Teoretiska begrepp

Empowerment

Begreppet empowerment anses ha sitt ursprung i den sociala aktivistideologin som växte fram i USA under 1960-talet, men även från de idéer om hjälp till självhjälp som lanserades under 1970-talet. Det var framför allt i diskussionen om lokalt självstyre och lokal utveckling som begreppet förekom. Empowermentbegreppet fick därefter en central position i den tidens strategier för prevention och intervention (Hagquist & Starrin, 1995).

Att ordet empowerment även används inom litteraturen i Sverige kan ha sin förklaring i att det inte finns någon självskriven svensk motsvarighet. Empowerment kommer från power (makt) och har sitt ursprung i det latinska ordet posse, som i engelsk översättning blir "to be able to", d.v.s "ha förmåga att". Synonymt till förmåga är begrepp som kapacitet och duglighet, vilket kan ses som att individen har stora möjligheter att påverka och bestämma över sin livssituation (Hæggman & Sjöblom, 2000).

Vad är då empowerment? Kurt Hagquist och Bengt Starrin (1995) anger att:

"I praktiken är det lättare att säga vad som inte är empowerment än vad som är det, på samma sätt som det är lättare att fånga in vad välfärd inte är än vad det är. Exempelvis är alienation, hjälplöshet, maktlöshet och hopplöshet inte förenligt med empowerment. I stället förknippas empowerment med företeelser och egenskaper som t. ex. gräsrotsorganisering, självtillit, socialt stöd, delaktighet, makt, egenkontroll, kompetens, deltagande, självstyre och liknande" (s 309).

I den paternalistiska preventionsmodellen, som bygger på ett uppifrån- och nedtänkande, anses människan vara passiv och i behov av experters hjälp. Experten har ett överordnat förhållande till klienten och har till uppgift att ”rätta till” ett beteende eller lösa ett problem. Experten ska bestämma vad som ska förändras och på vilket sätt det ska ske. Det ingår även i rollen att hålla distans och känslomässig neutralitet till klienten. Den hjälpsökande har, enligt denna modell, litet inflytande eller inget inflytande alls, över hur problemen ska lösas (Hæggman & Sjöblom, 2000).

Bengt Starrin och Leif Jönsson (2000) tar upp att det är en komplex fråga hur det paternalistiska arvet kan brytas och ersättas med ett mer empowermentinriktat socialt arbete. Författarna betonar vikten av att socialarbetaren kan se individens behov av självbestämmande och inflytande. Som socialarbetare bör man uppmuntra egna initiativ från klienten vilket tyder på att man tar deras synpunkter på allvar.

Carol Lupton och Paul Nixon (1999) lyfter fram en av de huvudsakliga spänningarna för professionella som arbetar empowermentinriktat och vill göra de hjälpsökande mer delaktiga. Många gånger är det tydligt att den initiala motivationen och entusiasmen för empowerment inte kommer från de hjälpsökande själv, utan från de professionella som är mest angelägna och anser att detta är bra för klienterna.

Klientens eget inflytande och delaktighet ska beaktas inom socialtjänsten. Insatser och bistånd ska i möjligaste mån genomföras tillsammans med klienten. I socialtjänstlagens portalparagraf, 1 kap 1§, anges att socialtjänsten ska arbeta för att utveckla och frigöra individers och grupper egna resurser samt respektera individers rätt att själv bestämma. Detta kan anses ligga i linje med innebörden av begreppet empowerment.

Empowermentprocessen kan liknas vid en uppåtgående spiral där självförtroende, makt och kontroll är nyckelord. Genom att individen själv får bestämma, men framför allt litar till sin egen förmåga att nå målet, ökar självförtroendet och tron på den egna kompetensen. Familjerådslagets beslutsprocess, anses av de som förespråkar modellen, följa empowermentprocessen. Vid ett familjerådslag får klienten tillsammans med familj och släkt möjlighet att diskutera fram en lösning på problemet. Syftet är att öka klientens och nätverkets självförtroende, styrka och kontroll för att förändra situationen (Hæggman & Sjöblom, 2000).

Att begreppet har lyfts fram inom det sociala arbetet kan också belysas ur ett ekonomiskt perspektiv. Om klienter inom socialtjänsten får ett större inflytande och ökad kompetens minskar statens och kommunernas utgifter inom den sociala sektorn (ibid).

Grupper som i stor utsträckning är beroende av andra och har lite makt, exempelvis barn och ungdomar, kännetecknas av disempowerment. De problem och begränsningar det innebär att tillämpa empowermentmodellen bland barn och ungdomar har diskuterats. Att inte vara vuxen innebär att inte ha förmågan eller rätten att kunna avgöra vad som är bäst i alla situationer. Relationen mellan barn och vuxna är en betydelsefull aspekt. Då empowerment bland barn och ungdomar syftar till någon form av förändring av deras situation kan förhållandet mellan dem och de vuxna inte betraktas som jämbördigt (Hagquist & Starrin, 1995).

Barns delaktighet

Sedan Sverige ratificerade FN:s Barnkonvention 1990 har bestämmelser om barns bästa (artikel 3) och barns rätt att komma till tals (artikel 12) fått genomslag i flera svenska lagar. Vid ändringen av socialtjänstlagen 1998 infördes en lagändring i enlighet med barnkonventionen för att stärka barns ställning (SOU 2001:72). I socialtjänstlagens 3 kap. 5 § anges att: *” När en åtgärd rör ett barn skall barnets inställning så långt det är möjligt klarläggas. Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad”*. Denna lags innehåll kan kopplas till barnkonventionens 12 artikel som vill förmedla att barns åsikter är viktiga. Den vill också lyfta fram och betona barns inflytande och deltagande, vilket kan ses som konventionens mest radikala element (Hammarberg 2000).

Gunvor Andersson (2000) tar upp frågan om barns delaktighet eller brist på delaktighet i socialt arbete ur olika perspektiv. Hon menar att i det sociala arbetet är det vanligt att delaktighet och medbestämmande gäller förhållandet mellan vuxna och inte mellan vuxna och barn. Även om det är barnets situation det gäller är det föräldern som blir klienten. Andersson refererar till den australiensiska forskaren Karen Healy, som anser att det råder en allt för bred definition av vad som anses som delaktighet i socialt arbete, och att det måste ses i sin kontext. Healy menar att i den sociala barnvården kan delaktighet bara beskrivas genom de förväntningar och krav som finns i det sammanhang det sociala arbetet utförs. Hon anser vidare att genom att respektfullt lyssna till olika familjemedlemmars åsikter och synpunkter, och ge en uppriktig information kan vara en väg att erbjuda delaktighet.

Andersson (2000) menar att det i varje situation och på varje nivå i det sociala arbetet finns möjlighet att reflektera över hur olika familjemedlemmars delaktighet kan öka. Hon nämner vidare att det inte är något nytt att man i det sociala arbetet talar om klienters självbestämmande och autonomi. Andersson säger att däremot är det nya att barn börjar ses som klienter i socialt arbete, vilket innebär att barns delaktighet och medbestämmande har börjat problematiseras och diskuteras. Hon menar att det inte finns klara regler för hur barns delaktighet ska ökas, utan att det måste diskuteras i utifrån varje specifik situation och sammanhang.

Sociala nätverk

En persons nätverk är en central komponent i familjerådslag. Att släkt och vänner kan sluta upp är en förutsättning för att modellen ska vara möjlig att genomföra. Det kan därför vara av vikt att kort redogöra för begreppet sociala nätverk.

Lennart Svedhem (1991) skriver att det sociala nätverket kan ses som ett begrepp för att studera mönster av sociala relationer på t ex en arbetsplats eller för att undersöka vilka personer en individ anser vara betydelsefulla och viktiga i sitt liv. Svedhem nämner vidare att sociala nätverk är ett begrepp och ingen teori i sig. Den är användbar för att studera sociala relationer kopplat till en viss frågeställning, t ex en familjs funktioner och roller.

Det kan i olika sammanhang vara användbart att göra en uppdelning mellan primärt och sekundärt nätverk. I det primära nätverket finns föräldrar, syskon, släkt och vänner. Det som kännetecknar detta nätverk är att det är informellt, att människor känner varandra och har nära kontakt. Om ett barn hamnar i en svår situation är det oftast dessa som ställer upp som stöd och hjälp. Det sekundära nätverket består av de professionella, t ex socialarbetare. Kontakten med dessa sker formellt genom tidsbeställning eller anmälan. Att som professionell tillämpa ett nätverksperspektiv innebär att hänsyn tas till klientens sociala sammanhang och ett synsätt om att människan påverkar och påverkas av sin omgivning (Klefbeck & Ogden, 1995).

4.Tidigare forskning

Familjerådslag som arbetssätt är relativt nytt inom den sociala barnvården. Trots detta har det gjorts ett flertal forskningsstudier i bland annat Storbritannien, Nya Zeeland och Sverige. Det är i huvudsak forskning från Storbritannien som stått som förebild och modell till de

svenska utvärderingarna av familjerådslag (Sundell & Hægman, 1999, Hægman & Sjöblom, 2000).

I Sverige finns resultat från fyra utvärderingsstudier: en nationell studie där familjerådslag prövades i tio kommuner (Sundell & Hægman, 1999). Det har även gjorts en uppföljande studie av denna rapport (Sundell, 2002). En kvalitativ utvärdering gjordes i anslutning till försöksverksamheten i de tio kommunerna (Bjerkman & Andersson, 1999). Slutligen har man i Botkyrka kommun utvärderat sin verksamhet med familjerådslag (Sjöblom, 1999).

I detta avsnitt kommer resultat från en engelsk studie att presenteras samt resultat från två av de nationella utvärderingarna som kan anses relevanta för denna undersökning.

I en engelsk studie (Lupton m. fl, 1995) undersöktes hur 22 barn upplevt att delta i ett familjerådslag. Barnen beskriver att de var nervösa över att medverka men även förvånade att de blev tillfrågade att närvara under familjerådslaget. Vidare kände de att de haft en aktiv roll under mötet och att de varit delaktiga i de beslut som togs. Barnen upplevde det som positivt att en handlingsplan gjordes upp för deras del. Den del av familjerådslaget där olika myndighetsrepresentanter informerade uppfattades som svår att förstå och ibland även generande. Även informationen som gavs tyckte många av barnen var komplicerad och otydlig. Att få genomföra en enskild överläggning, utan myndighetsrepresentanter i rummet, ansågs av en majoritet som en fördel. Det fanns dock andra som föredragit att någon av dessa representanter hade medverkat under hela familjerådslaget för att bland annat ha en medlande roll vid konflikter mellan deltagarna.

En majoritet av barnens föräldrar visade sig vara positiva till familjerådslagsmodellen och ansåg sig vara nöjda med de som bjudits in och den planering som gjorts upp för barnet. De uppgav även att de kände att de åsikter som de framförde lyssnades på och betraktades som viktiga. En tredjedel av föräldrarna till barnen ansåg att det borde givits tydligare vägledning om vad som förväntades av dem under familjerådslaget. De hade vidare velat ha mer information om vad socialtjänsten och andra instanser hade för olika resurser att erbjuda.

I Anders Bjerkmans och Britt Anderssons (1999) kvalitativa utvärdering av familjerådslagsmodellen i Sverige intervjuades barn, föräldrar, medlemmar i de utvidgade familjerna (de informella nätverken), socialsekreterare och samordnare från sammanlagt 19 familjerådslag, i nio kommuner, om hur de upplevt de familjerådslag de varit med i. I studien

kunde urskiljas tre olika kategorier av familjerådslag utifrån hur väl de uppfyllde familjerådslagsmodellens *fyra grundläggande hörnstenar*:

- Att den utvidgade familjen var samlad.
- Att det hölls en enskild överläggning.
- Att en handlingsplan upprättades som av socialtjänsten mottogs som positiv.
- Att samordnaren hade en fristående roll gentemot socialtjänsten.

I de *omslutande familjerådslagen* framträdde de fyra hörnstenarna tydligt. En viktig aspekt som forskarna vill lyfta fram är att de omslutande familjerådslagen karakteriserades av ett barnperspektiv. Barnet var i centrum och sågs som ett aktivt subjekt och att lösa barnets situation var i fokus hos deltagarna.

I de *inneslutande familjerådslagen* framhölls föräldrarnas problem som det viktigaste att lösa och ett barnperspektiv saknades. Enligt forskarna var de fyra hörnstenarna inte tillräckligt tillgodosedda och det saknades grundläggande förutsättningar för att hålla familjerådslagen. Exempel på detta kunde vara att barnet inte var närvarande under överläggningen, Personer som var viktiga i den utvidgade familjen saknades och att det fanns svårigheter från socialsekreterarnas sida att se och förstå barnets behov. Utvärderarna uppger att den utvidgade familjen inte fick mer inflytande över sin situation genom familjerådsrådet.

Slutligen belyser man de *ambivalenta familjerådslagen* som anses ligga mellan de omslutande och inneslutande rådslagen. De fyra hörnstenarna beaktades delvis, men det fanns även en misstro från tjänstemännens sida att den utvidgade familjen hade kompetens och kapacitet att se och bedöma vilka som var barnets behov.

Forskarna tar i sina slutsatser bland annat upp att familjerådslagsmodellen ifrågasätter och utmanar det traditionella utredningsarbetet inom den sociala barnvården. De anser även att ett annat förhållningssätt och en tilltro till den utvidgade familjens förmåga att lösa problem krävs av tjänstemän i det konkreta sociala arbetet för att kunna arbeta med modellen (Bjerkman & Andersson, 1999).

I den kvantitativa utvärderingen (Sundell & Hægman, 1999) beskrivs den svenska försöksverksamheten i tio kommuner under perioden 1996-1998. En viktig del av

utvärderingen är att samtliga 74 familjerådslag som hölls under ett år (1996-1997) specialgranskades och de 111 barn som blev föremål för familjerådslag jämfördes med 183 barn som varit föremål för traditionella utredningar.

Resultat från studien visar att den utvidgade familjen utnyttjade möjligheten till inflytande som familjerådslaget gav och handlingsplanerna visade att de var villiga att ta en stor del av ansvaret för barnen och föräldrarna. Det handlade många gånger om ett så omfattande stöd som att barnet kunde bo hos släktingar. Enligt forskarna antyder handlingsplanerna även att den utvidgade familjen agerat självständigt utifrån egen kunskap. Många av deltagarna upplevde att de fått ett verkligt inflytande och ungefär hälften kände sig delaktiga även efter familjerådslaget. Resultaten visar enligt utvärderarna att modellen ökat den utvidgade familjens inflytande över hjälpen till de barn och unga som var föremål för utredningar inom socialtjänsten.

Av de ärenden som specialgranskades visade det sig att efter 12 månader hade nästan vart fjärde barn återaktualiserats och var föremål för en ny utredning. Det var ungefär lika vanligt bland barnen från de traditionella utredningarna som de från familjerådslag. I de ärenden som specialgranskades visade det sig att familjerådslag bara användes i 10 procent av alla de pågående utredningarna. Utvärderarna menar att en viktig förklaring kan vara att åtta av tio föräldrar tackade nej till erbjudandet. Resultaten visar enligt forskarna att implementeringen av familjerådslagsmodellen inte fått ett stort genomslag i det sociala arbetet och att det även antyder att modellen inte enkelt gått att överföra till Sverige från Nya Zeeland (Sundell & Hæggman, 1999).

5. Tillvägagångssätt

Val av metod

I detta avsnitt presenteras vårt metodiska tillvägagångssätt och vilket urval vi gjort för att finna den undersökningsgrupp som möjliggjort att undersökningen kunnat genomföras samt hur vi kom i kontakt med intervjupersonerna. Slutligen presenteras hur vi utformade och övervägde datainsamlingen.

Vi har valt att göra en empirisk undersökning som bygger på individuella kvalitativa intervjuer. Valet av metod har gjorts med syftet att lyfta fram och belysa de intervjuades egna upplevelser, tankar och reflektioner som deltagare i ett familjerådslag.

Undersökningen kan liknas vid en fallstudie och innehåller de fyra grundläggande egenskaper som, enligt Sharan B Merriam (1994), är utmärkande för denna typ av studier. De är *partikularistiska*, vilket innebär att fokus läggs på en viss händelse, situation, person eller företeelse. Vi har i vår undersökning valt att fokusera på olika individers perspektiv och upplevelser av ett familjerådslag. De är *deskriptiva* och begränsas till att undersöka några aspekter av det fenomen man är intresserad av. De beskrivningar som görs av dessa aspekter är grundliga och detaljerade. De är *heuristiska*, det vill säga att de kan förbättra läsarens förståelse av den företeelse som studeras. Fallstudien är *induktiv* vilket betyder att generalisering, begrepp och hypoteser uppstår ur den information som man har tillgång till. I stället för att verifiera en på förhand specificerad hypotes upptäcks nya begrepp, relationer och en ny förståelse. Vi har i stor utsträckning låtit empirin styra oss i val av tillämpbara teorier och begrepp.

Intervjuguiderna vi utformat, avsedd för barnet och nätverket (se bilaga 1 och 2), är indelade i tre huvudteman som berör *delaktighet och upplevelser inför, under och efter familjerådslandet*. Varje tema innehåller ett antal frågor som är tänkta att få den intervjuade att reflektera kring de egna upplevelserna och erfarenheterna från familjerådslandet. Frågornas fokus ligger dock på om, och i så fall hur, barnets roll och delaktighet i familjerådslandet varit framträdande. Intervjuguiderna till samordnare och socialsekreterare (se bilaga 3) innehåller samma tema men antalet frågor är något färre och av mer övergripande natur.

Vid *semistrukturerade intervjuer* används en intervjuguide med de frågor som ska besvaras. Som intervjuare har man dock en flexibel inställning till den ordning ämnena behandlas. Det som är mest utmärkande är att den intervjuade ges möjlighet att fritt och utförligt få utveckla tankar och idéer om de ämnesområden som tas upp (Denscombe, 2000). Pål Repstad (1999) skriver att "*intervjuhandledningen eller frågeschemat ska fungera som en minneslista så att man får med de ämnesområden som ska täckas*" (s 64).

Urval

I inledningsfasen av vårt arbete hade vi tankar kring att göra en jämförande studie och belysa utfallet från flera olika familjerådslag. Efter övervägande och diskussion med vår handledare framtonade idén att belysa många individers perspektiv och upplevelser från ett och samma familjerådslag, där barnets situation varit i fokus. Det som slutligen avgjorde att vi valde detta alternativ var att det kändes mer lockande och utmanande att få ta del av barnets, föräldrarnas och släktingarnas upplevelser och ej i huvudsak de professionellas. Den slutliga frågan var om vi skulle finna respondenter som var villiga att delta och möjliggöra denna form av undersökning, och då framför allt om barnet ville och kunde berätta om sina erfarenheter.

För att undersöka möjligheten att nå respondenter kontaktade vi Ewa Näslund, som utbildar i familjerådslagsmodellen och har uppdrag i många kommuner runt om i Sverige. Med hjälp av hennes kontaktnät tillfrågades en familj som eventuellt kunde tänka sig att dela med sig av sina erfarenheter. De gav sitt samtycke till att vi kunde kontakta dem och berätta mer om vår undersökning. Efter att barnet, vårdnadshavarna och fosterföräldrar tagit del av vår information accepterade de att medverka i vår intervjuundersökning. Vidare kontakter ut i nätverket förmedlades via vårdnadshavarna. Utöver barnet, vårdnadshavarna och fosterföräldrarna kontaktades och intervjuades ytterligare tre personer ur barnets nätverk. Dessutom har vi intervjuat familjerådslagets socialsekreterare och samordnare. Även Ewa Näslund har intervjuats men då om familjerådslag på ett mer övergripande plan. Sammanlagt har elva intervjuer gjorts samt ett uppföljande samtal med barnet.

Resultatens tillförlitlighet

Det familjerådslag som ligger till grund och valts ut för vår studie, anses av socialsekreteraren ha fått positivt utfall, vilket naturligtvis kan ha påverkat resultatet i någon riktning.

Undersökningens styrka anser vi ligga i att vi har många olika individers upplevelser från ett och samma familjerådslag, alla talar om samma sak, men ur olika perspektiv. Denna insyn presenteras bland annat genom de citat vi redovisar från våra intervjuer.

En nackdel med intervjuer kan vara att intervjuaren ställer ledande frågor och att svaren påverkas i någon riktning. Att använda bandspelare kan ha en hämmande effekt på den intervjuade och situationen kan upplevas konstlad. Fördelar med intervjuer är att den intervjuade får chans att utveckla sina svar och att intervjuaren kan ställa följdfrågor och försäkra sig om att tolkningen av svaren är korrekt. Trots att man går in i intervjutillfället med

olika erfarenheter både som intervjuare och intervjuperson innerbär inte detta att man inte kan få tillförlitlig information genom intervjuer. Man får ej heller bortse från att undersökningen färgas av personliga tolkningar av det insamlade materialet.

Det går inte att dra några generella slutsatser utifrån vår undersökning då materialet är alldeles för litet och inte heller är någon jämförande studie. Vi har ej heller haft för avsikt att finna några generella sanningar, utan att undersöka barnet och dess nätverks subjektiva upplevelse av barnets delaktighet vid ett specifikt familjerådslag.

Analys av intervjuer

Samtliga intervjuer har spelats in på band och därefter överförts till text. Denna överföring har gjorts i sin helhet för att kunna återge respondenternas uttalanden och för att presentera det genom citat. En varsam redigering har gjorts för att översätta visst talspråk till skriftspråk. Därefter har det som framkommit i undersökningen bearbetats och analyserats utifrån våra frågeställningar.

Etiska överväganden

Några frågor som väcktes och diskuterades inför intervjuerna var om det ansågs lämpligt, ur ett etiskt perspektiv, att intervjua barnet och om det är möjligt att garantera de intervjuades anonymitet. Ytterligare en fråga var vilka konsekvenser undersökningen skulle få för deltagarna i form av tankar och känslor som kan vara svåra att hantera.

Vid första kontakten med deltagarna gav vi en utförlig information om undersökningens syfte och att valet att medverka var *frivilligt*. De gavs även möjligheten att kontakta oss för eventuella frågor och funderingar före och efter intervjutillfället. Intervjun med barnet följdes upp med ett samtal kort efter intervjun där tillfälle gavs att tala om eventuella frågor och tankar som kommit upp. Åtgärder som vidtagits för att skydda de intervjuades identitet har skett i form av att insamlat material har behandlats *konfidentiellt* det vill säga ingen mer än uppsatsskrivarna har tagit del av materialet (Kvale, 1997). Vidare har redovisningen av intervjumaterialet framställts på ett sådant sätt att deltagarnas *anonymitet* säkrats. Barnets namn är fingerat och övriga intervjuade presenteras enbart utifrån sin relation till barnet eller sin profession. Intervjuerna med barnets nätverk har sammanställts i ett samlat avsnitt med anledning av att vi inte velat särskilja eller peka ut någon.

Att inleda intervjun med en fråga som berör anledningen till att det blev ett familjerådslag kan tyckas vara för känslig. Vi anser dock att om vi inte ställt denna fråga i början finns risken att det hade hämmat intervjun då det hade kunnat upplevas som man gick som ”katten kring het gröt” och inte vågade beröra ämnet. Innan intervjuerna förvissade vi oss om att samtliga deltagare godkände att bandspelare användes.

6. Presentation av insamlat material

Vi kommer här att ge en presentation av intervjupersonerna samt en bakgrundsbeskrivning till varför det blev ett familjerådslag. Berättelsen är en sammanfattning av de intervjuades egna uppgifter. Intervjuerna presenteras i följande ordning: Familjerådslagets socialsekreterare inleder och därefter följer samordnaren, som berättar om sin roll och om att sätta barnet i centrum. Det därpå följande avsnittet innefattar barnets egen berättelse om sina upplevelser av familjerådslaget. Det informella nätverkets upplevelser har sammanvävts i ett avsnitt. Detta har gjorts framför allt för att inte ställa deras uppgifter emot varandra, men även för att komprimera presentationen. Det viktiga har varit att belysa det som är relevant utifrån undersökningens syfte. Ewa Näslund, som utbildar i familjerådslagsmodellen, avslutar med att berätta mer generellt om familjerådslag.

Presentation av intervjupersonerna

Som vi uppgav tidigare kommer inga namn att anges utan de intervjuade presenteras utifrån sin relation till barnet eller sin profession. Här följer en kort presentation av de personer från familjerådslaget som vi har valt att intervjua. Barnet Nicole, som är undersökningens huvudperson, hennes mamma, pappa, fosterpappa, fostermamma, mormor, moster och pappas sambo. Vi har även intervjuat samordnaren och socialsekreteraren från det formella nätverket. Slutligen redovisar vi intervjun med Ewa Näslund, som inte är knuten till detta specifika familjerådslag.

Anledningen till familjerådslaget

Nicole är en flicka i 12-årsåldern som bor i A-stad. Nicole och hennes mamma har en mycket nära relation men olika omständigheter har lett fram till att det uppstått ett destruktivt mönster i sin tillvaro. Deras situation nådde en punkt då den av mamman upplevdes som ohållbar och hon sökte hjälp hos socialtjänsten för att hitta en lösning på situationen. Utredningen kring Nicoles situation ledde fram till att ett familjerådslag föreslogs och genomfördes.

Föräldrarna till Nicole var mycket unga när hon föddes och de bor inte tillsammans. Nicole och hennes pappa hade inte mycket kontakt fram till det att hon var sex år. När Nicole var fem år träffade hennes mamma en man som hon gifte sig med. Relationen mellan Nicole och hennes styvpappa fungerade inte bra och stora konflikter i hemmet uppstod. Ett annat problem uppstod när Nicole började skolan och inte trivdes med sina kompisar, vilket resulterade i att hon uteblev från skolan en hel del. Situationen hemma hos Nicole blev alltmer ohållbar, till slut beslutades att Nicole skulle bo hemma hos sin biologiska pappa. Han berättar att: *"Nicole funkade inte i skolan, funkade inte hemma hos mamman heller och vi gjorde ett försök att hon flyttade hit"*, men det skulle visa sig att det inte var någon bra lösning. Nicole trivdes inte med att ha sin mamma på avstånd och pappan berättar vidare: *"Hon ringde sin mamma hundratals gånger om dagen."*

Nicole stannade en tid hos sin pappa för att sedan flytta tillbaka till sin mamma och styvpappa. Med tiden kom mamman och styvpappan att separera och Nicole och mamman flyttade hem till Nicoles mormors hus. Lösningen var tänkt att vara tillfällig, men det visade sig att det på grund av bostadsbrist var svårt att hitta en ny lägenhet för mamman. Det var trångt att bo många tillsammans, och mamman och Nicole hamnade ofta i konflikt med varandra. Mamman hade svårt att hantera situationen med Nicole, en släkting säger: *"Hon var väldigt bråkig hemma, slog sönder saker, var väldigt tuff mot mamman, hade ingen respekt för sin mamma, ...inte alls"*. En kväll blev Nicole arg och slog sönder en lampa. Hon blev rädd och sprang iväg från huset, polis tillkallades och en socialsekreterare blev inkopplad i ärendet.

Socialtjänsten öppnade en utredning och familjen fick kontakt med BUP i ett försök att bringa ordning i tillvaron för Nicole. Skolan kallade till elevvårdskonferens och föreslog byte av skola, något som såväl förälder som socialsekreteraren och kuratorn från BUP sa nej till, då det visade sig att Nicole redan bytt skola ett flertal gånger. En åtgärd som dessutom inte visat sig ha någon positiv effekt, tvärtom. Mamman berättar att hon upplevde situationen som alltmer ansträngd och säger: *"Vi pratade mycket med socialsekreteraren om en stöd eller vad heter det en jourfamilj, fosterfamilj eller något sådant eftersom hon inte gick till skolan. Men när jag sa till min släkting att det kanske skulle bli, eventuellt, så var han där direkt, ville ha hem henne och försöka."*

Nicole ville till slut inte alls gå till skolan. Mamman berättade för socialsekreteraren om sin släktings förslag att de ville att Nicole skulle flytta hem till dem. Mamman förklarar: *”Vi drog upp det med henne och jag pratade med Nicoles pappa såhan var ocksåöverens, gick med på det. Sen såsa socialsekreteraren att, ja, det var inte omöjligt men att hon rekommenderade att vi skulle ha ett familjerådslag”* för att göra de övriga i det informella nätverket delaktiga i beslutet. Föräldrarna informerades om vad ett familjerådslag är och en samordnare kontaktades. Samordnaren i sin tur påbörjade sitt arbete med att kontakta alla de som föräldrarna och Nicole ville ha med vid familjerådslaget. Förutsättningar inför familjerådslaget var att det skulle beslutas om Nicole skulle bo hos en släkting eller placeras hos en främmande familj.

Intervju med socialsekreteraren

I intervjun framkommer att socialsekreteraren inte har så framträdande roll under själva familjerådslaget. Hennes huvuduppgift är att vara informatör samt att efter det informella nätverkets enskilda överläggning se över handlingsplanen utifrån eventuella begränsningar samt lagens barnskydd. Under den enskilda överläggningen ska socialsekreteraren inte närvara och kan därför inte heller bilda sig någon uppfattning om barnets delaktighet vid det tillfället.

Socialsekreteraren i det ärendet vi har studerat berättar att hon kallat föräldrarna, för att informera om hur ett familjerådslag går till. Hon förklarar hur hela nätverket samlas och att var och en ska få möjlighet att komma fram till vad man kan bistå med, och hur man kan vara en resurs för Nicole. Föräldrarna tyckte att det lät som familjerådslag var en modell som skulle passa dem och familjens nätverk bra, och tackade ja till erbjudandet. Därefter kontaktade socialsekreteraren en samordnare som tog vid och som i sin tur träffade barnet och informerade om vad som skulle ske. Av den anledningen träffades inte socialsekreteraren och Nicole och talade kring själva familjerådslaget.

Socialsekreteraren formulerade tillsammans med föräldrarna de frågor som var aktuella och skulle diskuteras på familjerådslaget för att finna lösningar. När det gäller själva genomförandet av familjerådslaget informerade socialsekreteraren om de uppgifter hon kommit fram till i sin utredning och som är relevanta för de frågor som ska behandlas. Därefter lämnade socialsekreteraren rummet för att barnet och nätverket skulle ha sin enskilda överläggning. Detta gör att hon inte kan uttala sig om hur barnets roll såg ut under

familjerådslaget men säger att: *”...jag tror i alla fall att den kom fram om jag känner Nicole rätt.”*

Efter nätverkets enskilda överläggning läser socialsekreteraren igenom handlingsplanen som upprättats och ser så att den är till gagn för barnet och håller sig inom ramarna för barnskyddet samt om det finns en lägsta gräns. I detta fall berättar socialsekreterare att hon och familjen var överens och det inte var några problem att godkänna planen.

Generellt sett så säger socialsekreteraren att barnperspektivet framhävts och tydliggjorts på de familjerådslag hon varit med på, hon menar att barnet har varit i fokus och att det har varit barnets bästa som varit det som diskuterats. Dock är hon inte övertygad om att barnet alltid ska vara med på familjerådslaget. Om det finns risk för bråk och konflikter anser hon att barnet inte ska vara med, men även barnets ålder och mognad spelar en avgörande roll.

Intervju med samordnaren

Samordnarens roll inför familjerådslaget

Samordnaren träffade Nicole och hennes mamma och berättade vem hon var och vad hennes uppdrag syftade till. Hon hade även varit i kontakt med Nicoles pappa i telefon tidigare. Hon klargjorde även att hon inte tagit del av utredningen eller tänkte ta del av den. Samordnaren berättar att hon fick uppfattningen att Nicole och hennes mamma kände till en hel del om familjerådslag och vad det innebar. Därefter började arbetet med att se vilka som fanns i Nicoles nätverk.

” I det första skedet pratar jag om vilka som finns i ert nätverk. Helt utan förutsättningar att det är dem vi ska vara med utan vilka finns, vilka är viktiga. Såritar jag upp en nätverkskarta på ett väldigt enkelt sätt. Jag sätter Nicole i mitten, vilka finns runt omkring. Och då gör jag en som Nicole själv tycker, en som mamman tycker och en som pappan tycker. Sen sätter jag ihop dem och ser om de är likvärdiga eller om det är något som skiljer sig”.

Samordnaren berättar vidare att Nicole, hennes mamma och pappa beslutade om vem som skulle vara med på familjerådslaget. Det fanns ingen konflikt och det var aldrig aktuellt att förhandla om vem från nätverket som skulle vara med. När Nicole och hennes föräldrar hade klart med vilka de ville ha med på familjerådslaget kontaktades nätverket av samordnaren. Hon hade med sig tydliga frågeställningar, om vad familjerådslaget skulle handla om, till

dem. Hon uppmuntrade även dem i nätverket att ta kontakt med varandra och diskutera frågorna och menade att: *”Min uppgift ser jag istället att försöka peppa alla att tycka, våga vara positiva, hjälpa varandra och att andras uppfattning är viktig. De har en rimlig och ärlig chans att komma dit och känna sig förberedd”*.

Vid första samtalen bestämdes även tid och plats för familjerådslaget. Efter samtalen skickade samordnaren ut brev till samtliga som skulle delta, med information och sammanfattningar om vad man tagit upp när man träffades. Samordnaren tycker att alla i Nicoles nätverk var väldigt motiverade och positiva från början, men att några uppgett: *”Men vad ska jag göra, jag kan inte detta såhimla mycket”*.

Att göra barnet delaktig

Samordnaren betonar vikten av att framföra för barnet vad familjerådslag handlar om i grunden. Det som tydliggjordes för Nicole var att det var hennes möte och att det var hennes situation som var i centrum. Hon säger att Nicole sattes i mitten på alla nätverkskartor, blev delgiven all information som kom från de andra och gavs möjlighet att kommentera det. Vidare betonar samordnaren att allt informationsmaterial även skickades till Nicole så hon skulle känna att inget undanhölls henne. *” Nicole ska veta att det är vad vi pratar om, det är inget annat. Och det tror jag gör att hon stärks i, alltså hon blir delaktig i hela processen”*.

Nicole blev enligt samordnaren även påmind om att höra av sig om hon undrade över något eller om något var oklart. Hon anser att det är viktigt att vara tillgänglig om frågor dyker upp. Det hon också tycker är viktigt är att alla kan förstå den information som ges direkt eller skickas ut.

”Jag skriver aldrig några socialarbetartexter utan det är information påvanlig svenska. Jag ser mig själv som festfixare och jag uttrycker mig på det sättet. Och jag tror att det är ett bra barnperspektiv, att våga visa hela processen och våga tro att barnet klarar av det. Att göra dem delaktiga tror jag är ett bra barnperspektiv”.

Att lyssna på barnet

Samordnaren berättar att förmågan att lyssna är nyckeln i möten med alla människor. Men i mötet med barn kan det ligga mer under ytan och att man måste lyssna ännu mer uppmärksamt. Hon menar att barn alltid är lojala mot de vuxna oavsett vad som hänt. Hon

betonar även vikten av att kunna lyssna på barnets rädslor och försöka ta reda på vad som kan göras för att barnet ska känna sig trygg. Samordnaren ser det som sin uppgift att inte själv prata för mycket och inte vara rädd för barnets tystnad. Med barn i Nicoles ålder försöker hon prata enskilt vid några tillfällen innan familjerådslaget, men att det i Nicoles fall inte blev så: *”..... för hon backade och ville inte prata med mig själv och dåär det inget jag propsar på eller måste. Däremot ser jag till att jag hela tiden vänder mig till Nicole även om mamman är kvar i rummet. Det är Nicole jag fokuserar på även om mamman svarar, såatt jag markerar att nu är det du som är viktig”.*

Även om Nicole inte pratade så mycket, tycker samordnaren att det är viktigt att lyssna och känna av vad som sägs i tystnaden. Hon menar att man inte kan förvänta sig att Nicole vuxet ska svara på om vilka konflikter som finns och vem som hon anser är bra eller mindre bra för henne. Nicoles yngre moster ville inte heller träffa samordnaren inför familjerådslaget. Hon tror att det beror på osäkerhet om vad man ska prata om.

”Jag tror att det handlar om kontakter sen tidigare, lärare, kuratorer läkare, allt. Där man ofta blir berättad för; att såhär är det, nu gör vi det här, och vi tycker att du behöver. Och det är det jag kämpar emot, för att jag kommer inte att komma pådet sättet utan i stället; vad tycker du att vi behöver för att klara av det här? Och just lyssna. Jag tror att det missas i många myndighetsfunktioner. Det är det man har med sig oavsett”.

Barnets ombud

Det är samordnaren som ska se till att barnet har ett ombud som kan föra dennes talan eller framföra åsikten om barnet inte själv vill eller inte tänker delta vid familjerådslaget. Det ska dock inte vara någon professionell som till exempel en skolkurator utan någon närstående. Hon säger att det är viktigt att fråga barnet först vem de vill ha som ombud, och inte mamman eller pappan. Att förklara för barnet och fråga: *”Om du väljer att inte vara med, vem ska då föra din talan? Eftersom det är dina åsikter, dina tankar som är viktigast”.*

Hon nämner vidare att det är viktigt att förbereda ombudet vad det innebär och att som barnets företrädare särskilja på sina egna åsikter och barnets. Nicole valde sin mormor och samordnaren fick uppfattningen att hon blev förvånad men samtidigt väldigt stolt och hedrad över att hon blev vald.

Samordnaren säger att hon tror att Nicole känt att många brytt sig på vägen genom familjerådslaget. Hon tror inte att Nicole varit orolig för själva familjerådslaget eller varit otrygg. Samordnaren uppger att hon pratat med Nicole efter familjerådslaget och fick uppfattningen att hon inte varit rädd eller osäker, men betonade samtidigt att: *”Det är alltid det svåra att veta om barnet är hundra procentigt nöjd, det är jättesvårt. Där får man gå på en viss balans och den balansen handlar också om de är så trygga att de vågar bestämma om de vill vara med eller inte på egen hand. Vara med eller inte, med möjlighet att gå ut ur rummet, men sen förhoppningsvis vågar vara så trygga att de orkar stanna kvar. Då känner jag att jag lyckats bra”*.

Hur barnets åsikter framkommer och tydliggörs

Det var svårt att direkt svara på hur Nicoles åsikter framkom, då samordnaren upplevde att hon fått lyssna in Nicole, och uppger att det är möjligt att hon dragit slutsatser utifrån sina egna tolkningar. Hon menar dock att Nicole alltid haft möjlighet att kommentera tolkningarna. Det hon uppfattat från nätverkets berättelser är att Nicole varit positiv till att ha familjerådslaget, även om hon inte uttryckt att det var ett familjerådslag hon ville ha. Samordnaren upplever att: *”Hon fick ge uttryck men jag kan inte säga i ord”*.

Tankar kring att barn är med på familjerådslag

Samordnaren säger att hon inte tror att familjerådslag generellt kan ge barnet mer negativ kunskap än vad det har innan. De känner väl till vilka konflikter som finns i familjen. Hon menar att det tvärtom kan bli en positiv upplevelse för barnet, då man i det informella nätverket kan samlas och hålla konflikter utanför. Samordnaren betonar att hon kan förstå att barnets oro och rädsla är stor, men att det är barnet som ska bestämma om de vill vara med. Hon anser att många gånger är det de vuxnas rädslor som avgör att barnet inte är med.

Intervju med barnet

Barnets upplevelser inför familjerådslaget

Anledningen till det familjerådslag familjen genomfört några månader före intervjun, var att Nicole och hennes mamma bråkade en hel del berättar Nicole. Vem som hade bestämt att det skulle bli ett familjerådslag vet hon inte, men det var genom samordnaren som Nicole fick informationen om det hon visste angående hur det skulle gå till vid familjerådslaget. Innan samordnaren kom hem till Nicole och hennes mamma visste hon inte vad ett familjerådslag var. Det hon förstod av den information hon då fick var att de som hon och hennes mamma

valde ut skulle samlas och gå igenom vad som hade hänt tillsammans med samordnaren, socialsekreteraren, läraren och kuratorn från BUP, *”alla som mamma tyckte och jag tyckte skulle samlas och prata igenom vad som hänt”*. Hon visste inte vad de skulle prata om och hon hade inte fått ta del av de frågor som skulle diskuteras vid mötet. Nicole trodde att socialsekreterare, lärare och kuratorn skulle sitta kvar under hela mötet och att hon skulle få svara på en massa frågor från dem.

”Det första jag tänkte var att jag inte ville sitta där, så när den dan kom så var jag jättenervös. Det var jag direkt på morgonen när jag vaknade, då tänkte jag, nä jag vill inte, jag vägrar att gå dit. Jag var rädd för att många skulle ställa frågor till mig som jag inte visst vad jag skulle svara på”

När det gäller ombudet som ska föra barnets talan vid mötet fick Nicole själv, på uppmaning av samordnaren, välja vem som skulle representera henne vid familjerådslaget. Nicole valde sin mormor eftersom hon kan prata om allt med henne. Hon anser efteråt att hon inte behövde något ombud, men att det nog kan finnas de som behöver. *”...alltså sen när vi var på mötet, det var inte så mycket att säga, man behövde egentligen inte något ombud, men vissa kan nog behöva.”*

Barnets upplevelser av familjerådslaget

Nicole berättar att de vid själva familjerådslaget diskuterades först vilka aktiviteter hon skulle hålla på med, som fotboll och scouter. Sedan talade man om vad hon skulle komma att behöva, som cykel och kläder. Därefter tog man upp vilka helger hon skulle vara hos sin mamma eller hos sin pappa och sedan om anledningen till familjerådslaget. Enligt Nicole var de viktigaste frågorna som togs upp under familjerådslaget var någonstans hon skulle bo och vad hon behövde. *”Jag visste inte att de skulle ta upp vad jag behövde och så... det var inte så mycket jag visste.”*

Under själva familjerådslaget satt Nicole mest och lyssnade. Hon säger att hon fick några frågor men hon kommer inte ihåg vad hon svarade på dem. Själv tog hon inte upp något som hon skulle vilja ha sagt. Att vara huvudperson i sammanhanget tyckte hon till en början var ganska jobbigt likaså kändes det lite länge att sitta där. Hon menar dock att det är lika bra att klara av alltihop på en gång, *”när man ändå var där.”*

”När jag tänkte på alltihop fick jag huvudvärk.”

Barnets tankar efter familjerådslaget

När Nicole pratar om hur hon kände efter det att mötet var slut säger hon att hon tyckte det var skönt att det var över och att det var skönt att hon inte behövde gå och tänka på det mer. Nicole är av den uppfattningen att barn bör vara åtminstone tio år för att vara med under ett familjerådslag, så att de kan förstå vad det handlar om.

Det hon anser skulle vara annorlunda med familjerådslag är att samordnare och socialtjänsteman skall sitta med under hela mötet för att se till att det som sägs på mötet också fullföljs. Hon tror att det sätter större press på deltagarna att fullfölja det som utlovats. Nicole menar att en del lovade att ta ansvar för sådant som sedan inte blivit gjort.

”För att liksom, jag tänkte såhär efter mötet, att det här kommer inte att fungera eller någonting, då tyckte jag faktiskt att det var bäst ifall socialsekreteraren och de andra var där. Att de sen kunde kolla upp vem som hade gjort vad”

Nicole är nöjd med sin situation idag och tror att familjerådslaget har varit till stor hjälp för att det skulle bli ett bra resultat.

Intervju med det informella nätverket

Om vem som föreslog familjerådslag

Även om erbjudandet om att hålla ett familjerådslag kommer från socialtjänsten råder det i Nicoles familj och nätverk delade meningar om var ifrån initiativet kom. Någon har uppfattningen att personalen på BUP hade kommit upp med förslaget medan någon annan tror att det var skolkuratoren. Ytterligare någon visste att det var socialsekreteraren som hade initierat idén.

”Jag tror att det var kuratorn, skolkuratorn eller psykologen där hon gick. Jag tror att det var de som föreslog det”. (mormor)

Nicoles föräldrar berättar båda att de fick sin första information om familjerådslagets former från socialsekreteraren. De övriga i nätverket uppger att det fick den initiala informationen från Nicoles föräldrar eller någon annan i nätverket. Därefter kontaktades samtliga deltagare av den utsedda samordnaren för mer ingående information om hur familjerådslaget skulle gå till och vad det skulle gå ut på.

” Det var samordnaren som informerade om formerna för ett familjerådslag, hur det gick till fick vi utskickat, eller hon kontaktade mig och sen åkte jag ner och träffade henne. Vi gick igenom de olika delarna i ett familjerådslag och sen skickade hon hem papper om alla grejer som behövdes, som skulle skrivas under, med sekretess och sånt”. ”Allting utgick från Nicole, att det var kärnpunkten, att Nicole skulle vara i centrum och att man skulle diskutera vissa punkter.”(pappa)

”...och sen såringde samordnaren och dåförklarade hon ju precis vad som skulle hända [...] om just det viktig i att bara närvar för Nicoles skull, bara att vara där, dåfick jag väl klart för mig liksom hur det skulle fungera.”(pappas sambo)

”Nä, det var väl mest planer för Nicoles framtid, hur vi skulle kunna hjälpa henne och att alla skulle stötta henne. Planera om vad hon kunde fåhjälp med och att det skulle gåbättre i skolan.” (fostermamma).

Förväntningar inför familjerådslaget

Efter att samtliga inom den utvidgade familjen blivit kontaktade av samordnaren och bjudits in till familjerådslaget väcktes olika tankar och funderingar. De olika deltagarnas berättelser speglar såväl negativa som positiva föreställningar om hur mötet med socialtjänsten skulle komma att gestalta sig, dels utifrån den information som getts men även utifrån tidigare erfarenheter av kontakt med sociala myndigheter.

”Jag har blivit väldigt illa bemött av socialtjänsten [...] och jag hade väl bestämt mig, jag är inte den typen som jagar upp mig när man sitter och diskuterar, men jag hade ställt in mig på rent mentalt att suga upp såmycket som möjligt och att eventuellt författa ett brev, någonstans, och lagt mig lite påförsvar ganska tidigt, gått i defensiv och skydda mig själv.”(pappa)

Det märks även att det ställdes stora förhoppningar om att familjerådslaget skulle leda fram till en positiv lösning för Nicole.

”Jag tänkte bara att ja det var påtiden. Äntligen händer det någonting, med Nicole alltså” (mormor)

” Jag tyckte det lät väldigt viktigt i början, familjerådslag. Att det var någonting där socialen och hela biten skulle vara med och stötta oss runt omkring.” (fostermamma)

”Ja jag tänkte väl inte mycket mer än att jag tyckte det var skönt att vi skulle ha ett familjerådslag [] såatt det var väl det som jag tänkte på och sådåatt allihop skulle vara överens på familjerådslaget, såatt inte någon skulle liksom: nej hon ska inte vara där.” (mamma)

Under familjerådslaget

När själva familjerådslaget började inledde samordnaren med att presenterade deltagarna för varandra, och var och en fick berätta vilken relation de hade till Nicole. Där efter informerade socialsekreteraren, läraren och kuratorn från BUP hur de såg på Nicoles situation. Före familjens enskilda överläggning presenterades ett antal huvudfrågor som familjen själv skulle diskutera och ta ställning till.

”Det började jättebra tycker jag. När man kom in då och sådåatt läraren och socialen och alla dom här som satt där och förklarade vad de gjorde, förklarade lite grann om bakgrunden för Nicole.” (fostermamma).

Den fråga alla uppger som familjerådslagets huvudfråga och den viktigaste punkten, nämligen att Nicole skulle bo hos en släkting, hade diskuterats redan tidigare och det skulle i stort sett bara tas ett gemensamt beslut så att alla var överens. Utöver det fanns en hel del andra frågor som var viktiga att diskutera. Samtliga deltagare uppger att man i stora drag pratade om Nicoles skolgång och fritidaktiviteter samt hur ekonomi och försäkringar skulle lösas.

”Vi pratade väl om var Nicole skulle bo, det var ju ganska klart redan sådet tog ju inte så lång tid och sedan pratade vi om vad vi skulle göra för att hon skulle må lite bättre...få lite bättre socialt liv.” (pappas sambo)

Genom Nicoles flytt hem till sin släkting gavs hon möjlighet att byta skola och därigenom börja om på nytt i en ny klass där övriga elever inte visste något om Nicoles tidigare situation.

”Ja, dels var det en punkt som, hur ska man då göra för att Nicole ska trivas i skolan? Och där kom vi överens om att ta kontakt med skolan, fixa in henne i en klass, ta kontakt med lärarna och förklara de problem som varit tidigare.” (pappa)

Nicoles eventuella fritidsaktiviteter var något som upptog en stor del av nätverkets enskilda överläggning. Det fanns delade meningarna om Nicoles skulle ha många fritidsaktiviteter eller om hon skulle ta det lite lugnt. Någon uppger att en av tankarna bakom aktiviteterna var att hon skulle få en chans att stärka sitt självförtroende och för att träffa nya kamrater. Samtidigt upplevde någon att aktiviteterna var påtvingade.

”Fritidsaktiviteter, vi frågade vad hon ville göra ridning scouter och så vidare. Och vi satte upp att vi skulle ta kontakt med ridskola och såna grejer.” (pappa)

”De vill ju att hon ska hitta på något, scouter eller fotboll eller något sånt, så jag menar påliksom att man ska inte tvinga dem vad de ska göra för att är man i den ådern så har man sina egna intressen.” (mamma)

Nätverket fortsatte sin överläggning med att komma överens om under vilka helger Nicole skulle träffa sin mamma respektive sin pappa. Avslutningsvis diskuterades praktiska frågor så som försäkringar och ekonomi.

En person ur nätverket hade från början valts ut till sekreterare och antecknat de förslag nätverket kommit fram till, vilket mynnade ut i en handlingsplan kring Nicole. De flesta som tillfrågades är nöjda med den handlingsplanens som de kom fram till. Några uttrycker dock en besvikelse i att det bara blev tomma ord på ett papper, att en del åtagit sig uppgifter som de sedan inte fullföljt.

” Den står skriven där på pappret fortfarande. Det är ju inte så stor skillnad mot innan rådslaget och efter rådslaget.” (fostermamma)

” Jag tyckte den innehöll liksom allt... vi hade hunnit med ganska mycket liksom. Och inte för mycket utan det var saker som var realistiska.....och, så att.....nej, jag tyckte att det blev bra.” (pappas sambo)

Tankar och funderingar efter familjerådslaget

Efter familjerådslaget är det olika uppfattningar om nyttan av att ha samlats för gemensam överläggning. Någon har ändrat uppfattning från negativ till positiv medan någon var besviken utifrån sina förväntningar. Det finns de som känner en viss besvikelse och inte förväntar sig att till exempel handlingsplanen skulle hålla. Någon upplever att familjerådslaget varit totalt meningslöst och inte förändrat den totala situationen. Det fanns dock de som upplevde att familjerådslaget inneburit en stor positiv förändring. Pappan berättar att han kände: *”En oerhörd lättnad att det gick såsmidigt som det gjorde. Det var så lätt att konkretisera saker och ting. När jag gick där ifrån kände jag mig som en ny människa. Det var mycket som tyngt under ett års tid, och mer eller mindre stress som bara försvann.”*

”Informationen innan var ju tydlig men jag trodde ändå inte att vi skulle göra allt själv utan att de skulle styra lite grann. De bara satt och prata lite i början och sen försvann alla de ut ur rummet. Såsatt vi där; ja och nu då?” (fostermamma)

Hur upplevde det informella nätverket barnets delaktighet

Nätverkets allmänna uppfattning om Nicoles delaktighet under familjerådslaget är att hon inte sagt så mycket, hon var inte med och diskuterade eller framförde sin egen åsikt, trots att det var henne de talade om. Någon anser att det måsta varit svårt för Nicole och trodde att hon känt sig pressad inför familjerådslaget.

”och just att hon fick välja vad vi skulle äta där och sålär det var ju hennes åsikter och...men annars sådet är jättesvårt eftersom hon då inte säger någonting. Det är ju vi som sitter och säger hur hon ska leva. Och det är ju precis det vi inte vill.eftersom hon inte hon inte svarar någonting själv. Vill du gåpåridning? Såhär va, och dåvar det liksom vårt beslut. Men dåsätter vi det att hon ska gåpåridning.”(fostermamma)

*” Honvar ju inte såväldigt delaktig, hon satt mest tyst, det gjorde hon faktiskt. Sånär andra pratade om henne.... och med henne men hon svarade inte särskilt mycket. Jag tror hon var rätt såledsen, det var hon då Hon var ju ledsen ett bra tag för att flytta hit.”
(fosterpappa)*

” Hon säger inte såmycket. Hon tänker mycket, hon pratar med mig mycket innan, sen vågar hon inte säga någonting. Hon är tyst och hänger med påallt, fast hon har en annan uppfattning. (mamma).

”Hon var inte särskilt delaktig, nej det var hon inte, hon satt och ritade och.....såg ut som hon ville vara någon annanstans.” (pappas sambo)

Vi undrade även hur de uppfattat vad Nicole tyckte om den handlingsplan som gjordes upp. Någon är övertygad om att Nicole hade tagit del av innehållet och att det påverkat hennes insikt om att många bryr sig om henne och att det går bra. Ingen i nätverket har diskuterat den med henne och kan därför inte veta vad hon har för uppfattning i frågan och de flesta av de intervjuade är tveksamma till om Nicole är insatt i handlingsplanens innehåll.

”Jag har ju haft papperna här hemma så jag har inte alls gått igenom det med henne. Så jag vet inte om hon vet planeringen.” (mamma)

”Jag kan tänka mig att hon ser det som ett inrutat mönster; jag får aldrig vara hemma och ta det lugnt.” (fostermamma)

Tankar kring barns medverkan i familjerådslag

Utifrån sina erfarenheter från familjerådslaget är en majoritet av de intervjuade positivt inställda till att barn är med, även om delar kan upplevas som obehagliga som när till exempel socialtjänsten informerar om bakgrunden och sin utredning. Någon anser att det är viktigt att barn kan säga ifrån och uttrycka sina åsikter för att det ska vara någon mening att de är med. Det tas även upp av någon att det viktigaste är att barn är med för att verkligen inse att det är dem det handlar om och att många är villiga att ställa upp. Ålder och mognad anses också vara avgörande för om barn ska vara med.

Intervju med Ewa Näslund

Ewa Näslund säger att förutsättningarna för genomförandet av ett bra familjerådslag kräver god kompetens från såväl socialsekreterare som samordnare. Socialsekreteraren ska kunna ta fram en bra grund och vara tydlig i sin information. Hon ska beskriva både oro och skyddsfaktorer, men även ha förmåga att sätta barnet i fokus i utredningen så att det inte handlar mer om de vuxna än barnet. Det är också viktigt att arbetsmodellen är väl förankrad

hos socialsekreteraren och att hon känner sig bekväm i rollen samt att det finns ett stöd för arbetsmodellen vad gäller organisationen i sin helhet.

Hela grunden för familjerådslag bygger enligt Ewa Näslund på idén om att befrämja empowerment hos klienterna. Vidare menar hon att familjerådslag är en del av ett större sammanhang, där man som socialarbetare främjar individens egna resurser att lösa sin situation, och att familjerådslag är en del i det arbetssättet där barnet tydligt sätts i fokus. Det är även viktigt att använda sig av den kunskap som barnets nätverk ofta har, vilka har träffat barnet under många år, och inte enbart vända sig till expertis, till exempel en psykolog, som träffat barnet en kortare stund vid ett eller några tillfällen. Hon menar att det är viktigt att hela tiden uppmuntra klienten att föra fram sina åsikter och tankar i samarbetet. Givetvis måste allt ske inom ramen för barnskyddet, men att det främjar möjligheten att slå ihop klientens och socialtjänstemannens kunskap och ur det finna en lösning som är till gagn för klienten. Det är också viktigt att efter ett familjerådslag fortsätta arbeta i partnerskap när man en gång har börjat och att fortsätta hålla i gång dialogen, annars riskerar man besvikelse hos familjen.

Att använda barnperspektivet är något av det väsentligaste. Barnen finns med och styr processen och hör vad de andra säger, samtidigt är de mycket sårbara och behöver mycket stöd och hjälp för att det ska fungera på ett bra sätt. Samordnaren är här viktig för att förbereda deltagarna så att de har en förmåga att sätta barnet i centrum och inte sig själva och sina egna behov. Även barnets stödperson är viktig och ska vara väl informerad om vad uppdraget innebär.

”Det är en av styrkorna med familjerådslag att det blir så tydligt fokus på barnet och det är ju också det som ofta gör att man lyckas få ihop människor som egentligen kanske tycker ganska illa om varandra, men att man kan enas i att man har en oro för det här barnet och att man bryr sig om det här barnet att det blir den liksom gemensamma faktorn”

Om barnet ska vara närvarande vid familjerådslag eller ej kan, enligt Ewa Näslund, finnas olika uppfattningar om, ute i de olika kommuner hon har varit i kontakt med. Hon tror att det ofta handlar om socialarbetarnas egna värderingar. Även om det ibland finns en viss rädsla och osäkerhet inför att barnen ska vara med, så menar Ewa Näslund, att det är ju så att de här barnen lever i den här verkligheten. Skulle det finns tveksamheter så får samordnaren ta den diskussionen med familjen och höra med dem vad de tycker är lämpligt, eftersom de känner

barnen bäst och det är svårt för socialsekreteraren att avgöra. ”Det känns svårt att snuva barnet på att alla är samlade för hans eller hennes skull. Det brukar vara en rätt häftig upplevelse för ungarna själva, att de får vara huvudpersonen. ”

Ewa Näslund är medveten om att barnet utsätts för upplevelsen att alla i nätverket sitter med och får ta del av informationen om bakgrunden till familjerådslaget, vilken ibland kan handla om barnets eget oacceptabla beteende. Även om vårdnadshavarna är de som ska välja vilka som ska vara med på familjerådslaget, så försöker samordnarna se till att det i första hand är de personer som barnet vill ha med. Det är viktigt att barnet är väldigt delaktig i hela processen och känner att han eller hon äger mötet. Hon menar också att det är viktigt för de som lämnar information att tänka på vad det är för information som lämnas. Samtidigt så är det eventuella obehaget för barnet, när det handlar om deras eget beteende, något man kanske får stå ut med. De är fortfarande barn och kan inte ha full beslutanderätt att välja vad folk ska få reda på.

”Anledningen att man är aktuell inom socialtjänsten är ju att det är något som inte fungerar, det är ju inge samkväm, det är ju inget roligt så tanken är ju att man ska ha möjlighet att göra något åt problemet om man är fler. Man får ta det, man får se till att hjälpa barnet att vara väl förberedd och veta vad som ska tas upp men man kan ju aldrig komma ifrån att det är obehagligt. Det är viktigt att beskriva problemet genom att visa på oro men också på möjligheterna.”

Om familjerådslag som arbetsmodell säger Ewa Näslund: ”Detta är ett sätt att fatta beslut som tydliggör vilket ansvar vi har, vilket mandat vi har och som också åger familj och nätverk sin betydelse, för det är ju det vi har tappat tycker jag lite under tiden här, det har blivit för mycket fokus enbart på experterna.”

7 Analys

Analysen bygger i första hand på det vi tycker har varit relevant i vår undersökning utifrån vårt syfte och centrala frågeställningar. De empiriska resultaten har vi försökt knyta till uppsatsens teoretiska begrepp och till tidigare forskning.

Samordnaren om att göra barnet delaktig

Det som framgår från intervjun med samordnaren är betydelsen av att informera, motivera och göra alla i det informella nätverket förberedda och delaktiga inför familjerådslaget. Hon talar mycket om att få deltagarna att reflektera och diskutera med varandra i förväg. Detta gör hon för att sätta barnets situation i fokus. Även om inte samordnaren använde termerna kan det liknas vid hur empowermentprocessen anses fungera, det vill säga att självförtroendet ökar och tron på att man i det informella nätverket litar på sin egen kapacitet att lösa situationen.

I intervjun pendlar samordnaren mellan att prata om Nicoles familjerådslag till att prata mer generellt om barnet i familjerådslag. Det framgår dock att i det generella inkluderas även det som varit aktuellt för Nicole. Vad tar då samordnaren upp när hon pratar om Nicoles delaktighet eller om sitt arbete för att göra henne delaktig? Det framgår av samordnarens berättelse, att arbetet med att göra barnet delaktig kan ses som en process som startar redan vid första mötet. Det grundläggande är att Nicole ska komma till insikt om vad familjerådslaget ska gå ut på, att hennes situation ska sättas i centrum och att hon ska ges möjlighet att själv få uttrycka sina tankar och åsikter. För att tydliggöra det sätts Nicole i mitten på de nätverkskartor som görs. Samordnaren menar att genom att *visa en öppenhet* mot Nicole, så hon inte ska känna att något undanhålls henne. Att *vara tillgänglig* för frågor och funderingar och att *våga visa hela processen* gör Nicole delaktig. Samordnaren tar även upp hur väsentligt det är att *informationen* som lämnas är *lättbegriplig* och inte några ”socialarbetartexter”. Det som samordnaren uppehåller sig mest kring och som kan anses vara det centrala i intervjun är *förmågan att lyssna* på barnet vilket hon anser att man missar inom många myndigheter. De nyckelord som samordnaren här tar upp, tycker vi stämmer väl överens med de intentioner som finns i socialtjänstlagen angående barnets rätt att aktivt få delta i beslut.

Det samordnaren tar upp kring att även lyssna på och informera barnet kan tyckas vara enkelt och basalt inom socialt arbete, men det kanske inte alltid är det självklara. Detta ligger i linje med det Andersson (2000) tar upp om att barnets medbestämmande ofta åsidosätts i socialt arbete. Även om barnets ökade delaktighet och medbestämmande poängteras i socialt arbete är det i praktiken oftast de vuxna som kommer till tals.

Trots att samordnaren försökt få med barnet i hela processen har hon svårt att peka på något konkret som visar att just Nicole verkligen varit delaktig genom egna åsikter. Samordnaren

menar att en av de svåra delarna i sitt arbete är att veta om barnet verkligen är tillfreds och trygg i situationen.

Barnets upplevelser

Utifrån samtalet med Nicole framgår att hon inte visste hur familjerådslaget skulle gå till. Det hon visste var att man skulle sitta och diskutera vad som hade hänt, men hon trodde att det informella nätverket skulle närvara under hela mötet. Vikten av att vara väl informerad om vad som kommer att ske i en specifik situation, vad som ska hända, vem som är involverad och de olika parternas funktion/uppgift är en förutsättning för att ha inflytande och ta kontroll över sin situation (Lupton & Nixon, 1999).

Nicole uttrycker att hon kände sig nervös och osäker inför familjrådslaget och säger att hon inte ville gå dit. Hon var även rädd för att hon skulle få frågor från det informella nätverket, som hon inte skulle kunna svara på. Det framgår från tidigare undersökningar att andra barn har upplevt liknande känslor inför och under sina familjerådslag (Lupton m fl, 1995, Sundell & Haeggman).

Nicole berättar att hon inte sagt någonting mer än att svara på direkta frågor, hon har inte kommit upp med några egna förslag eller idéer, hon har inte heller tagit möjligheten att via sitt ombud förmedla sina åsikter. Hagqvist & Starrin (1995) tar upp tre centrala komponenter för empowerment, nämligen *makt*, *kontroll* och *självförtroende*. Vi anser dock att de egenskaper som krävs för att ta makt över sin situation kan vara svåra att tillskriva barn, vilket Nicoles osäkerhet eventuellt tyder på.

Det informella nätverket om barnets delaktighet

I samtalen med de olika personerna i det informella nätverket berättar de att Nicole var i centrum, att mötet var för hennes skull och att hon skulle hjälpas och stöttas. Detta verkar vara en information som generellt sett inte är svår att förmedla till deltagare i familjerådslag. Sundell och Haeggmans (1999) undersökning visade att 96% av de tillfrågade i nätverket hade uppfattningen om att familjerådslagen var till för barnens skull. Författarna tar även upp vikten av att informationen är lättbegriplig och fullständig så att syftet är klart varför de ska delta och vad som förväntas av dem.

Ewa Näslund poängterar att familjerådslagsmodellen bygger på empowermentprincipen och att främja individens egen förmåga att finna lösningar som är bäst för just henne eller honom. I Nicoles fall är det tydligt att det formella nätverket tagit ett steg tillbaka och att det informella nätverkets roll blivit framträdande helt i linje med familjerådslagsmodellens grundtanke. Det informella nätverket har slutit upp kring Nicole för att ställa upp som stöd och hjälp och för att gemensamt lösa hennes situation. Detta stämmer väl överens med vad Klefbeck och Ogden (1995) tar upp om det informella nätverkets betydelse när ett barn hamnar i en svår situation.

Samordnaren i det familjerådslag vi har studerat berättar att hon förberett alla deltagarna noga och poängterat att barnet ska vara i fokus. Deltagarna vittnar också om att så är fallet. Ändå uppger en del i intervjuundersökningen att de hade önskat att någon från det formella nätverket skulle stannat kvar under den enskilda överläggningen för att styra upp samtalet, då de kände en viss osäkerhet inför vad de förväntades göra. I Lupton m fl (1995) studie visade det sig att en tredjedel av barnens föräldrar ansåg att de inte fått tillräckligt tydlig information om vad som förväntades av dem under familjerådslaget. Även om det inte framgår i vår undersökning att informationen varit bristfällig, har det ändå funnits en osäkerhet om hur formerna kring familjerådslaget ser ut. Vi tolkar det som att den osäkerhet som det informella nätverket kände under familjerådslaget, och eventuellt förmedlade vidare till Nicole, kan ha inverkat på hennes delaktighet under mötet.

Hur påverkar det barnets delaktighet om de vuxna känner sig osäkra och helst vill ha stöd från det formella nätverket under hela familjerådslaget? Utifrån empowermentbegreppets innebörd och betydelse väcks frågan om det delegerade inflytandet eller makten är något som man vill ha eller har fått rätt verktyg till att hantera. Som vi tidigare nämnt är de centrala komponenterna för empowerment makt, kontroll och självtillit. Nätverkets samlade syn på Nicoles delaktighet är att hon var där och genom sitt lyssnande tog del av vad som beslutades men att hon däremot inte själv varit aktiv. Det informella nätverket har svårt att finna konkreta exempel på hur hennes åsikter kom fram. De flesta har upplevt att Nicole inte pratat eller varit delaktig i diskussionerna mer än genom att nicka eller rycka på axlarna. Vi tolkar det som att några i det informella nätverket upplevt en frustration över känslan av att sitta och bestämma över huvudet på Nicole utan att riktigt veta vad hon själv har för uppfattning i frågan.

Ska barn vara med på familjerådslag?

En fråga som ställdes till samtliga intervjupersoner var om deras tankar kring barns medverkan i familjerådslag. Syftet med frågan var att spåra hur de upplevt barnets roll och hur det påverkat deras inställning. De intervjuade är överlag positiva till modellen och till att barnet ska vara med (jfr Lupton m.fl. 1995) men de tar också upp de problem de har sett. Några har reflekterat över att Nicole troligtvis känt sig besvärad och upplevt vissa bitar av familjerådslaget som obehagliga. Trots detta anser de att det är viktigt att hon sitter med och får ta del av vad som sägs och beslutas. Även Ewa Näslund är av den uppfattningen att det i vissa fall kan vara obehagligt för barnet när känsliga områden berörs, men att det är en effekt som inte går att komma ifrån. Näslund menar att barnet är väl medveten om problemen och att det är viktigt att barnet är med och tar del av det som sägs och att man får leva med obehaget, både som barn och vuxen. Det positiva kring modellen som flera omnämner består bland annat av att barnet får möjlighet att se att många engagerar sig i dess situation och att barnet själv får vara med i diskussionerna. Barnets ålder och mognad ska man dock ta hänsyn till när man diskuterar ett eventuellt familjerådslag.

8 Slutdiskussion

Vi är medvetna om att det varit med de kritiska glasögonen på som vi spanat efter barnet i familjerådslaget. Det är viktigt att framföra att Nicole och det informella nätverket i huvudsak har positiva erfarenheter från sitt familjerådslag och att det varit till hjälp för dem.

Vi har själva ställt oss frågan om man kan förhålla sig kritisk till en modell som så tydligt förespråkar att barnets situation ska vara i fokus. Vi anser dock att det är viktigt att problematisera och försöka lyfta fram det som kan förbättras eller förändras.

Det vi ser som något av det viktigaste som framkommit i vår undersökning är att det kan finnas problem med att få barn att aktivt delta, att det inte kan tas för givet att barnet tar plats, trots att de vuxna verkligen vill och uppmuntrar barnet att göra det. Barnet i vår undersökning har varit synligt, men inte aktivt. En annan sak vi kommit fram till är att familjerådslag kan väcka stora förväntningar om förändring som sedan kanske inte infrias. Att informationen är tydlig och att deltagarna är väl förberedda är en av förutsättningarna inför ett familjerådslag. Även om inte några generella slutsatser kan dras av vår undersökning bekräftas våra uppgifter av tidigare forskning.

Det som gett mycket för vår del är att vi reflekterat och diskuterat mycket kring hur viktigt det måste vara att få möjlighet att höra vad de som är föremål för en insats tycker och vad de har för synpunkter. Att vända sig direkt till familjen har inte varit helt oproblematiskt utifrån en etisk synvinkel. Vi har i vår presentation fått göra vissa begränsningar för att inte röja identitet och känsliga uppgifter, men samtidigt har det gett en dimension som vi inte fått ta del av om vi enbart vänt oss till yrkesverksamma inom familjerådslagsmodellen.

Då familjerådslagsmodellen är utformad för att sätta barnet i fokus hade vi en föreställning om att barnet skulle ha en aktiv roll under familjerådslandet. Ett av de teoretiska begrepp vi utgått från är empowerment. Under resans gång har vi dock ställt oss allt mer frågande till om begreppet är förenligt med barn, eftersom empowerment bygger på att individen tar makt över sin situation och barnet varken har möjlighet eller i vissa fall ej heller förmåga att göra detta, utan alltid är beroende av någon vuxen. Vi har också reflekterat över att även om modellen inbjuder till inflytande anser vi att det inte är en självklarhet att barnet, ej heller nätverket, tar den möjligheten och det kräver en stor flexibilitet av dem som arbetar inom socialt arbete att finna rätt form.

Ett problem kan vara att det råder ett för stort glapp mellan den traditionella barnavårdsutredningen och familjerådslagsmodellen. Den traditionella utredningen får ibland kritik för att barnet inte får så mycket plats eller hörs om sina egna åsikter och tankar i frågan. Det har även riktats kritik mot att klientens inflytande och insyn varit begränsad under utredningsarbetet. Hur kan det uppfattas om det under utredningens gång ges ett erbjudande om ett familjerådslag? Vi anser att det finns risk att det blir en stor kontrast och mottas med misstänksamhet hos vissa familjer. Från att ha haft en förhållandevis passiv roll under den första delen av utredningen ska man plötsligt ses som expert på att lösa sina problem och vara aktivt delaktig i beslut. Om barnet inte varit aktivt delaktig under utredningens gång ser vi det som en stor utmaning att verkligen få med barnet som en aktiv deltagare i familjerådslandet. Vi ser också en risk i att barnet kan hamna i lojalitetskonflikt. En av huvudpunkterna vid ett familjerådslag är att nätverket sätter barnet i fokus men också att barnet själv förväntas att på något sätt vara delaktig och ge sin syn på situationen. Med ett samlat nätverk finns det en risk att barnet inte vågar uttrycka sin vilja för att inte riskera att såra någon av deltagarna.

Är familjerådslag rätt forum för ett barn att vara delaktig och framföra sina åsikter? Kan ett barn göra sin röst hörd bland så många vuxna? Dessa frågor är inte lätta att besvara men i vårt

tycke har modellen många fördelar som kan göra att barnet får större möjlighet att framföra sina åsikter. Förhoppningsvis kan familjerådslagsmodellen vara en början till att hitta nya former för att ge barnet som klient större inflytande än vad det traditionella utredningsarbetet vanligtvis ger.

Källförteckning

Adolfsson, Inger (1998) *Samordnaren i familjerådslag*. Hälsohögskolan Väst i Vänersborg: Centrum för forskning och utveckling.

Andersson, Gunvor (2000) ”Barnen i socialt arbete – en maktlös grupp”. I Meeuvisse, A, Sunesson, S & Swärd, H *Socialt arbete*. Falköping: Natur och Kultur.

Andresen, Ragnhild (2002) *Sociala nätverk, grupper och organisationer*. Stockholm: Natur och Kultur.

Bjerkman, Anders & Andersson, Britt (1999) *Mellan myndighet och familj. En kvalitativ undersökning av familjerådslag i Sverige*. FoU-rapport 1999:27 Stockholm: FoU-enheten

Denscombe, Martyn (2000) *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur.

Hagqvist, Curt & Starrin, Bengt (1995) ”Empowerment och lokala studier- vägar till kunskap och förändring”. I Dahlgren, L & Hultqvist, K *Seendet och seendets villkor. En bok om barns och ungas välfärd*. Stockholm: HLS förlag

Hammarberg, Thomas (2000) *Konventionen om barnets rättigheter*. Stockholm: Norstedts.

Hægglman, Ullalena & Sjöblom, Yvonne (2000) *Familjerådslag*. Lund: Studentlitteratur.

Klefbeck, Johan & Ogden, Terje (1995) *Barn och nätverk*. Stockholm: Liber.

Kvale, Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Lilja, Ingrid (1998) *Familjerådslag i Sverige*. Stockholm: Svenska Kommunförbundet.

Lupton, Carol & Nixon, Paul (1999) *Empowering practice? A critical appraisal of the family group conference approach*. The Policy Press.

Lupton, Carol, Barnard, S & Swall-Yarrington, M (1995) *Family planning? An evaluation of the Family Group Conference model*. No 31 University of Portsmouth. Social services research and information unit.

Merriam, B Sharan (1994) *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.

Repstad; Pål (1999) *Närhet och Distans. Kvalitativa metoder i samhällsvetenskapen*. Lund: Studentlitteratur.

SOU 2001:72 *Barnmisshandel. Att förebygga och ågärda*. Slutbetänkande av kommittén mot barnmisshandel. Stockholm: Socialdepartementet.

Starrin, Bengt & Jönsson, Leif, R ”Socialtjänsten och klienterna”. I Meeuvise, A, Sunesson, S & Swärd, H *Socialt arbete*. Falköping: Natur och Kultur.

Sundell, Knut & Hægman, Ullalena (1999) *Familjerådslag i Sverige. En utvärdering av Svenska Kommunförbundets försöksverksamhet*. FoU-rapport 1999: 1. Stockholm: FoU-enheten

Svedhem, Lennart (1991) *Socialt nätverk och beteendeproblem*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Bilaga 1

Intervjuguide till barnet

Kände sig barnet delaktig i förberedelserna inför familjerådslaget?

- Kan du berätta om anledningen till att det blev ett familjerådslag?
- Vem bestämde att det skulle bli ett familjerådslag?
- Vem informerade dig om att det skulle bli ett familjerådslag?
- Vad fick du veta om vad det skulle gå ut på och hur det skulle gå till?
- Vad tänkte du när du fick reda på att det skulle bli ett familjerådslag?
- Vem valde vilka som skulle vara med på familjerådslaget?
- Hur mycket fick du bestämma om vilka som skulle vara med?

Vilka var barnets upplevelser under familjerådslaget?

- Hur gick familjerådslaget till?
- Vem var med?
- Hur satt ni, kan du beskriva?
- Vad pratade ni om?
- Vem bestämde vad ni skulle prata om?
- Vem pratade mest?
- Vad sa du under familjerådslaget?
- Vem frågade dig frågor?
- Vad fick du svara på för frågor?
- Hur upplever du att det du sa mottogs av de andra?
- Hur upplever du din delaktighet under familjerådslaget?
- Vilket tycker du var det viktigaste som togs upp?
- Vilka olika uppfattningar kom fram?
- Vem handlade familjerådslaget mest om?

Hur upplevde barnet det efter familjerådslaget?

- Vilka tankar kom upp efter familjerådslaget?
- Hur kändes det att ha familj och släkt samlad för att finna en lösning på situationen?
- Vad tänkte du när alla som var med på mötet informerade om situationen?
- Vad tycker du om det som beslutades på familjerådslaget?
- Vad blev som du förväntat dig?
- Vad blev inte som du förväntat dig?
- Vad är dina tankar om att barn är med på familjerådslag?

Bilaga 2

Intervjuguide till det informella nätverket

Vilka upplevelser hade nätverket inför familjerådslaget?

- Kan du berätta om anledningen till att det blev ett familjerådslag?
- Vem föreslog att det skulle bli ett familjerådslag?
- Vem informerade dig om att det skulle bli ett familjerådslag?
- Vad fick du veta om vad det skulle gå ut på och hur det skulle gå till?
- Vad tänkte du när du fick reda på att det skulle bli ett familjerådslag?
- Vem valde vilka som skulle vara med på familjerådslaget?
- Hur mycket fick du bestämma om vilka som skulle vara med?

Vilka var nätverkets upplevelser under familjerådslaget?

- Hur gick familjerådslaget till?
- Vad pratade ni om?
- Vem bestämde vad ni skulle prata om?
- Vem pratade mest?
- Vad sa du under familjerådslaget?
- Vem frågade dig frågor?
- Vad fick du svara på för frågor?
- Hur upplever du att det du sa mottogs av de andra?
- Vilket tycker du var det viktigaste som togs upp?
- Vilka motstridiga uppfattningar kom fram?
- Hur framkom det vem som var familjerådslagets huvudperson?
- Kan du beskriva på vilket sätt barnet var delaktigt under familjerådslaget?
- Hur upplever du att barnets åsikter framkom under familjerådslaget, Kan du beskriva eller ge exempel på hur?

Hur upplevde nätverket det efter familjerådslaget?

- Vilka tankar kom upp efter familjerådslaget?
- Hur kändes det att ha familj och släkt samlad för att finna en lösning på situationen?
- Vad tycker du om handlingsplanen som ni beslutade om på familjerådslaget?
- Vad tyckte barnet?
- Vad blev som du förväntat dig?
- Vad blev inte som du förväntat dig?
- Vad är dina tankar om att barn är med på familjerådslag?

Bilaga 3

Frågor till socialsekreterare och samordnare

- Hur presenterades familjerådslaget för barnet och det informella nätverket?
- Vilken information gavs till barnet och det informella nätverket?
- I vilken ordning kontaktades familjerådslagens deltagare?
- Hur planerades och organiserades familjerådslaget?
- Utifrån vilka kriterier väljs barnets ombud ut? (samordnaren)
- Vem beslutade om vilka som skulle vara med vid familjerådslaget?
- Kan du beskriva hur du uppfattade barnets roll genom hela processen. Från det att förslaget presenterades till att familjerådslaget var genomfört?
- På vilket sätt anser du att barnets åsikter och önskemål framkom och tydliggjordes?
- Kan du beskriva hur barnets delaktighet tydliggjordes vid familjerådslaget?
- Vad var dina tankar efter familjerådslaget?
- Hur tänker du kring att barn är med vid familjerådslag?